

Історія

УДК 94(477.54):[61:378.4]:929

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.19925439>

**Соціокультурний вимір діяльності академіка Миколи Сумцова:
досвід організації очної лікарні в Харкові**

Хіріна Ганна Олександрівна,

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри фундаментальних та
суспільно-гуманітарних наук,
Національний фармацевтичний університет, м. Харків, Україна,
<https://orcid.org/0000-0003-1293-8189>

Калашник Марія Павлівна,

доктор мистецтвознавства, професор, професор кафедри музичного
мистецтва, заслужений діяч мистецтв України,
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди, м. Харків, Україна,
<https://orcid.org/0000-0002-6432-2776>

Прийнято: 09.04.2026 | Опубліковано: 30.04.2026

Анотація. У статті відтворена маловідома сторінка біографії видатної постаті української науки і культури, професора Харківського університету Миколи Федоровича Сумцова, яка пов'язана з його активною громадською діяльністю по організації та відкриттю в місті Харкові офтальмологічної лікарні. **Актуальність** дослідження зумовлена посиленням інтересу сучасної історичної науки до аналізу соціокультурних аспектів

діяльності видатних українських науковців і громадських діячів, які стояли біля джерел формування національної культури, одним з яких, беззаперечно, був М. Ф. Сумцов. На етапі переосмислення історичного досвіду розвитку міського середовища, важливою складовою якого є система охорони здоров'я, особливого значення набуває вивчення громадських ініціатив і практик минулого, спрямованих на розв'язання актуальних соціальних проблем, прикладом чого є епізод із життя М. Ф. Сумцова, присвячений його ініціативі щодо створення нової лікувальної установи в місті Харкові. У процесі дослідження були використані загальнонаукові **методи** – історичний, порівняльний, аналізу, хронологічний, а також був застосований тезаурусний підхід до створення наукової біографії. **Метою** статті є відтворення сторінки наукової біографії М. Ф. Сумцова, присвяченої його громадській діяльності щодо організації в Харкові офтальмологічної лікарні. **Результати дослідження.** У статті проаналізовані публікації М. Ф. Сумцова в харківській пресі щодо його ініціативи та конкретних кроків відкриття лікарні. Важливим джерелом для даного дослідження є лист Л. Л. Гіримана – фундатора та головного лікаря цієї нової лікарні – до М. Ф. Сумцова з проханням про допомогу в реалізації його плану щодо відкриття необхідного для міста лікувального закладу. У хронологічній послідовності відтворені всі події щодо організації, збору коштів та відкриття очної лікарні, у яких активну участь брав М. Ф. Сумцов. Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше висвітлена діяльність М. Ф. Сумцова в галузі охорони здоров'я та благоустрою інфраструктури міста Харкова, у науковий обіг введений лист Л. Л. Гіримана до М. Ф. Сумцова та проаналізовані невідомі широкому колу читачів статті М. Ф. Сумцова, присвячені відкриттю в Харкові офтальмологічної лікарні. У **висновках** зазначено, що громадська діяльність М. Ф. Сумцова щодо відкриття в Харкові офтальмологічної лікарні є прикладом справжнього служіння народу, поєднання науки,

ініціативи, небайдужості до розвитку міста та значного внеску у формування його соціокультурного обличчя.

Ключові слова: *М. Ф. Сумцов, Л. Л. Гіриман, очна лікарня, Харків, громадська ініціатива, наукова біографія, соціокультурний простір.*

Sociocultural dimension of the activities of Academician Mykola Sumtsov: the experience of organizing an eye hospital in Kharkiv

Ganna Khirina,

Candidate of Historical Sciences,
Associate Professor, Associate Professor of the
Department of Fundamental and Social Sciences,
National University of Pharmacy, Kharkiv, Ukraine,
<https://orcid.org/0000-0003-1293-8189>

Mariya Kalashnyk,

Doctor of Art History, Professor,
Honored Worker of Arts of Ukraine,
Professor of the Department of Musical Art,
H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University,
Kharkiv, Ukraine, <https://orcid.org/0000-0002-6432-2776>

Abstract. *This article explores a little-known episode in the biography of Mykola Sumtsov, a prominent Ukrainian scholar and professor at the Kharkiv University. It focuses on his public efforts to help to organise and open an ophthalmologic hospital in Kharkiv. The study is relevant due to the growing interest both in the socio-cultural role of Ukrainian intellectuals and in shaping national culture and urban development including healthcare systems.*

The research uses historical, comparative, analytical, and chronological methods, along with a thesaurus-based approach to scholarly biography. Its aim is to reconstruct this aspect of Sumtsov's public activity. The article analyses his publications in the Kharkiv press and examines a key source – a letter from the founder of the hospital L. Girshman who asks for his support. The process of organising, fundraising, and opening the hospital is presented in chronological order.

The novelty of the study lies in highlighting Sumtsov's contribution to healthcare development in Kharkiv and in introducing new archival materials, including Girshman's letter and previously little-known articles by Sumtsov.

The article concludes Sumtsov's work in establishing the hospital, reflects his dedication to public service combining academic activity with practical efforts to improve the city's social and cultural life.

Keywords: *M. F. Sumtsov, L. L. Hirschman, eye hospital, Kharkiv, public initiative, scholarly biography, sociocultural space.*

Постановка проблеми. 18 квітня 2026 р. українська спільнота відзначає 172-гу річницю від дня народження великого українця – Миколи Сумцова. Постать Миколи Федоровича Сумцова (1854–1922) займає почесне місце в історії українського національно-культурного відродження. Людина-легенда за життя, академік трьох академій наук, професор Харківського імператорського університету, автор 1544 наукових праць, дослідник історії світової та української культури, філософ, пропагандист українських традицій, один із перших викладачів, який почав упроваджувати українську мову в освітній процес вищої школи, педагог, вчитель і наставник кількох поколінь української інтелігенції, просвітник і великий гуманіст. Але висвітлення внеску М. Ф. Сумцова в розвиток національної культури і державності було б неповним без аналізу його величезної громадської діяльності. Важливим був внесок М. Ф. Сумцова в розвиток і формування культурного обличчя міста

Харкова, у якому пройшло майже все життя вченого і одним з перших літописців якого він був. Кожне місто є складним соціокультурним організмом, яке живе за власними правилами і традиціями. Харків не є виключенням. Микола Сумцов і місто Харків – поняття, які не можна поділити. М. Ф. Сумцов – гласний Харківської міської думи, голова училищної комісії та опікунських рад кількох середніх навчальних закладів, активний діяч Товариства по розповсюдженню грамотності в народі, один із фундаторів бібліотечної справи в Харкові, ініціатор друкування і розповсюдження книжок серед незахищених верств населення міста, засновник волонтерського руху під час Першої світової війни. Вченому були небайдужі всі аспекти життя міста – від будівництва нових шкіл, упорядкування парків, організації безкоштовного харчування для дітей із незахищених верств населення, якості хлібних виробів, що продавалися у місті, та їх ціни, встановлення пам'яток видатним діячам культури до організації нових лікувальних установ, які повинні були покращити не тільки обличчя міста, але й допомогти багатьом людям. Актуальність нашого дослідження зумовлена зростаючим інтересом сучасної гуманітарної науки до вивчення соціокультурних аспектів діяльності видатних українських науковців і громадських діячів, зокрема М. Ф. Сумцова. У контексті переосмислення історичного досвіду розвитку міської культури, важливою складовою якої є система охорони здоров'я, особливої уваги потребують ініціативи та діяльність видатних постатей, спрямовані на вирішення соціально значущих проблем. При відтворенні сторінки біографії М. Ф. Сумцова, присвяченої його внеску в розбудову соціокультурного простору Харкова початку ХХ ст., автори застосували тезаурусний підхід, який полягає в осмисленні особистості як носія певної системи понять, категорій, символів. Сторінка біографії вченого при такому підході постає як смислова карта, де кожне поняття є ключем до розуміння його наукової та громадсько-культурної позиції, його ролі в історико-культурному процесі, інтелектуальних

орієнтирів особистості. Тому, продовжуючи наші попередні дослідження біографії М. Ф. Сумцова за допомогою тезаурусного підходу [7], спробуємо висвітлити ще одну маловідому сторінку діяльності М. Ф. Сумцова – його участь у створенні сучасного соціокультурного простору Харкова на прикладі створення в місті нового лікувального закладу – очної лікарні. Діяльність М. Ф. Сумцова щодо організації очної лікарні в Харкові є показовим прикладом поєднання наукового, громадського та гуманістичного служіння, що відображає рівень розвитку міської громади початку ХХ ст. та її здатність до самоорганізації. Водночас ця сторінка його біографії залишається недостатньо висвітленою у вітчизняній історіографії, що й зумовлює необхідність її ґрунтовного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історіографічне дослідження постаті М. Ф. Сумцова налічує вже біля 140 років та містить величезну кількість наукових публікацій, точну кількість яких на сьогодні визначити не можливо. Значний масив публікацій присвячений фольклорно-етнографічним та літературознавчим працям М. Ф. Сумцова, висвітленню діяльності вченого в галузі педагогіки. Дослідженню життя та наукової спадщини М. Ф. Сумцова сприяють Сумцовські читання, які проводяться в Харкові з 1994 р. щорічно 18 квітня, у день народження вченого, Харківським історичним музеєм, який з 2015 р. носить його ім'я. Пленарне засідання конференції завжди присвячено пам'яті М. Ф. Сумцова, його життю, науковим ідеям, громадській діяльності, внеску в розвиток українознавства і музеєзнавства. Результатом 32 Сумцовських читань (1995–2026 рр.) стала публікація 74 статей, присвячених біографії та науковій творчості М. Ф. Сумцова. Аналіз внеску наукових досліджень М. Ф. Сумцова, місця вченого в європейській культурі та науці міститься в працях учених з Канади, США, Чехії, Польщі, Болгарії, Литви. Так, І. Bondarevska і L. Dovha зазначили, що власне М. Ф. Сумцов одним із перших увів у широкий обіг європейської науки богословські, літературні та

філософські тексти XVII ст. [31], V. Voloshenko відзначила внесок М. Ф. Сумцова в справу просвітництва селянства Галичини [35], S. Plokyh визначив внесок М. Ф. Сумцова в розробку питання про впровадження нового календаря в Україні [34], М. Ricci посилається на наукові дослідження М. Ф. Сумцовим візантійських фресок [33]. Громадська діяльність М. Ф. Сумцова також знайшла своє відображення в публікаціях останніх 25 років, протягом яких значно активізувався інтерес до постаті вченого. Загальна оцінка громадської діяльності М. Ф. Сумцова подана в працях В. Фрадкіна [24], Г. Хіріної, О. Сошнікової [25; 26; 27], Г. Хіріної, М. Калашник [28], О. Мандебури [9], М. Красикова [8], О. Бірьової [2], А. Загородньої [5], Kalashnyk M., Khirina G., Soshnikov A., Novikov I., Savchenko L. [32]. Питання організації М. Ф. Сумцовим музейно-екскурсійної справи та його діяльність на посаді директора Музею Слобідської України імені Г. С. Сковороди були висвітлені в публікаціях Д. Баранова [1], М. Калашник, Г. Хіріної [6], О. Наровлянського [10], В. Романовського [13], Л. Рибальченко [12], Г. Савченко [14; 15], А. Сошнікова [16], О. Сошнікової [17], В. Сушко [22], В. Фрадкіна [23]. Діяльність М. Ф. Сумцова як гласного Харківської міської думи була висвітлена в роботі Н. Проць [11]. Історія участі М. Ф. Сумцова в організації бібліотечної справи в Харкові і на Слобожанщині знайшла відображення в роботах Г. Єрофєєвої [4], А. Шалиганової [29]. Питання медицини, охорони здоров'я, створення здорового середовища як складової формування соціокультурного обличчя міста Харкова в діяльності М. Ф. Сумцова спеціально не досліджувалися. Окремі згадки про висловлювання М. Ф. Сумцова, відомого дослідника народних звичаїв, традицій та фольклору, знаходимо в статті С. Швидкого, присвяченій етнографічному дослідженню народної медицини на Слобожанщині [30].

Визначення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри те, що багатогранна громадська діяльність М. Ф. Сумцова стала об'єктом багатьох досліджень, його внесок у формування системи охорони здоров'я міста Харкова поки не став темою окремого наукового дослідження. Мало відомою сторінкою біографії М. Ф. Сумцова є його ініціатива та активна участь у підготовці й відкритті в Харкові першої офтальмологічної лікарні, яка стала першою лікувальною установою такого профілю на Слобожанщині.

Мета статті полягає у створенні нової сторінки наукової біографії М. Ф. Сумцова, присвяченої його участі в підготовці та відкритті нової лікувальної установи в місті Харкові – офтальмологічної (очної) лікарні імені Л. Л. Гіршмана як важливої складової соціокультурного простору міста Харкова початку ХХ ст., знайомстві громадськості з архівними документами, а саме листом видатного лікаря-офтальмолога Л. Л. Гіршмана до М. Ф. Сумцова, з публікаціями М. Ф. Сумцова щодо відкриття офтальмологічної лікарні в Харкові.

Методологічна основа. Дослідження побудовано на діалектичному методі, який дозволяє простежити в розвитку діяльність М. Ф. Сумцова щодо впровадження його ініціативи зі створення в Харкові офтальмологічної лікарні. Використано методи аналізу, синтезу, історизму та об'єктивності, що втілені із застосуванням спеціально-історичних методів – порівняльно-історичного, хронологічного та ретроспективного. У процесі дослідження був застосований тезаурусний метод, спрямований на виявлення внутрішньої логіки мислення, професійного та духовного досвіду М. Ф. Сумцова. Епізод біографії вченого постає як смислова карта, де кожне поняття є ключем до розуміння культурної та наукової позиції М. Ф. Сумцова, його ролі в історико-культурному розвитку міста Харкова.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток Харкова, його благоустрій, створення здорового і безпечного середовища для мешканців

завжди були об'єктом уваги видатного харків'янина, гласного міської думи М. Ф. Сумцова, який звертався у своїх публікаціях на сторінках місцевої преси до різних соціальних питань міста. Також перебувало в полі уваги М. Ф. Сумцова питання організації в Харкові офтальмологічної лікарні, якому він присвятив чотири спеціальні статті [18; 19; 20; 21]. Ця тема стала показовою сторінкою його біографії і демонструє нам приклад гуманістичного служіння народові. Проблема поганого зору значної кількості населення міста та Харківської губернії, на думку М. Ф. Сумцова, мала й соціальні причини – низький рівень життя населення, важкі умови праці на промислових підприємствах, недотримання належної техніки безпеки, слабо організовану медичну допомогу з офтальмології.

Першим лікарем-офтальмологом та професором медичного факультету Харківського університету був Леонард Леопольдович Гіршман (1839–1921). Л. Л. Гіршман та М. Ф. Сумцов були добре знайомі, підтримували дружні стосунки, у них було багато спільного – навчалися в Гейдельберзькому університеті (хоча й у різні роки), навчалися та викладали в Харківському університеті, піклувалися про студентів, були великими гуманістами, за що користувалися великою шаною в харків'ян, завжди були готові прийти на допомогу людям. Якщо М. Ф. Сумцов був більше відомим у педагогічному середовищі міста, то Л. Л. Гіршман був видатним лікарем, який надавав більшою мірою безоплатну медичну допомогу всім, хто її потребував. За підрахунками учня Л. Л. Гіршмана професора Д. М. Натансона лікар за все своє життя прийняв біля мільйона пацієнтів, які їхали до нього не тільки зі всієї Слобожанщини, але й із Персії, Кавказу, Туреччини. У 1872 р. в Харківському університеті була організована офтальмологічна клініка під керівництвом Л. Л. Гіршмана, але вона була розрахована всього на 10 койок. Прийом пацієнтів Л. Л. Гіршман проводив після роботи в університеті вдома, часто до пізнього вечора. Таке становище офтальмологічної допомоги не відповідало

потребам Харкова, який на початку ХХ ст. дуже активно розвивався. Крім того, у 1905 р. після конфлікту з керівництвом Харківського університету через незгоду Л. Л. Гіршмана щодо відрахування студентів за участь у революційних рухах лікар пішов у відставку, і склалася ситуація, що місто майже залишилося без організованої медичної допомоги в лікуванні очних хвороб. 18 липня 1907 р. Л. Л. Гіршман звернувся з листом до М. Ф. Сумцова з проханням підняти перед громадськістю міста питання про організацію очної лікарні [3]. Тому М. Ф. Сумцов, який дуже поважав Л. Л. Гіршмана, був небайдужим до питань охорони здоров'я та сам спостерігав за проблемою порушення зору в багатьох дітей у Пушкінському училищі, де він був попечителем, поставив на засіданні Харківської міської думи питання про необхідність термінового вирішення проблеми щодо організації в місті спеціалізованої офтальмологічної клініки під керівництвом Л. Л. Гіршмана з присвоєнням їй його імені. 4 грудня 1906 р. після гарячих дебатів у думі більшістю 28 проти 25 голосів було прийнято пропозицію гласного М. Ф. Сумцова про заснування в Харкові очної міської лікарні імені проф. Л. Л. Гіршмана.

14 жовтня 1907 р. М. Ф. Сумцов опублікував у газеті «Южный край» спеціальну статтю з цього приводу, у якій зазначав: «Від зору часто залежить весь добробут людини і вся її працездатність, і, зрозуміло, як важливо зберегти людям користь і радість зору. На цьому прямому і простому шляху можна зробити багато добра своєму народу і своєму краю. До речі, тепер для цього є привід. У Харкові виникає така по-справжньому благодійна установа, як міська очна лікарня, у якій знайдуть вислів і полегшення тисячі страждальців. Лікарня імені проф. Л. Л. Гіршмана, котрий користується здавна заслуженою повагою, причому, за його невтомної енергії, він може послужити новій установі своїми великими знаннями та багатолітнім досвідом» [19]

М. Ф. Сумцов звертався до міського керівництва з пропозицією виділити на організацію лікарні кошти, а також пропонував відкрити збір благодійних

пожертв на облаштування лікарні та оплату оренди приміщення, поки не буде побудована спеціальна будівля. Авторитет М. Ф. Сумцова був дуже високим у місті, крім того, він був гласним міської думи, а необхідність створення очної лікарні в Харкові була всім очевидна. Його звернення почули та з дозволу губернського начальства був створений спеціальний комітет зі збору пожертв для очної лікарні з дев'яти осіб на чолі з Олександрою Гаврилівною Харіною (купчиха, попечительниця двох жіночих гімназій у Харкові), до якого увійшов і сам М. Ф. Сумцов.

За рішенням міської думи на організацію лікарні імені професора Л. Л. Гіршмана у 1907 р. було виділено 10000 рублів, але зазначалося, що переважне право на заняття ліжок у цій лікарні будуть мати мешканці міста Харкова. Рішення міської думи було затверджено Міністерством внутрішніх справ, і вже 23 листопада 1907 р. була сформована опікунська рада. Одночасно з її обранням громадськістю Харкова був створений комітет зі збору коштів на будівництво спеціальної споруди очної лікарні.

До завершення спорудження спеціального будинку лікарню було вирішено розмістити в тимчасовому орендованому приміщенні в будинку № 55 на вулиці Великій Москальовській. Місце розташування було обрано вдало, район Москальовка знаходився майже в центрі Харкова, тому пацієнтам було зручно туди діставатися. Але будівля, яку орендували для очної лікарні, була не дуже добре пристосована для лікувальної установи; вона була побудована в 1884 р. за проектом архітектора І. П. Гінша і належала чавунно-мідно-літейному заводу.

Урочисте відкриття міської офтальмологічної лікарні імені професора Л. Л. Гіршмана відбулося 25 березня (7 квітня) 1908 р. Лікарню очолив та керував її справами сам професор Л. Л. Гіршман. На відкритті були присутні члени опікунської ради лікарні та комітету по збору пожертв на її організацію, зокрема й М. Ф. Сумцов.

Нова лікарня мала всього 10 ліжок, не вистачало обладнання, спеціальних медичних інструментів, але з самого початку свого існування вона приймала велику кількість пацієнтів, переважно хірургічного профілю; також був створений невеликий ізолятор для хворих на трахоми (заразне інфекційне захворювання очей, яке було дуже розповсюджене в той час та становило величезну санітарну проблему для міста).

У наступні два роки роботи очної лікарні відбувалося постійне збільшення кількості як амбулаторних, так і стаціонарних пацієнтів, що призводило до значного перевантаження лікарні. Неможливість забезпечити всіх хворих спеціалізованою офтальмологічною допомогою вимагала розширення ліжкового фонду та будівництва нової власної споруди лікарні.

Тому 13 лютого 1910 р. М. Ф. Сумцов публікує в харківській пресі спеціальну статтю, у якій знову повертається до питання вибору місця для будівництва нової будівлі лікарні: «Немає потреби доводити, що будь-яка лікарня потребує спеціального пристосування до тих цілей, які вона обслуговує. Міська очна лікарня імені шановного професора Л. Л. Гіршмана з першого дня відкриття також дуже потребує такого пристосування, яке задовольняло б її головним потребам. Потрібні відповідні приміщення для амбулаторії, для стаціонарного відділення, для операційного залу, для заразних хворих, для службовців; знайти всі такі приміщення в приватному будинку за наймом справа важка, майже неможлива. Потрібно було знайти кошти для будівництва власного будинку і підшукати найбільш потрібне йому місце; завдяки широкій громадській підтримці коштів зібрано 32 тисячі; завдяки співчуттю думи, в останньому засіданні, місце забезпечене в здоровій нагірній частині міста в достатньому розмірі – 777 квадр. сажнів. Таким чином, корисна нова Установа міського громадського управління знайшла міцне обґрунтування для того, щоб і надалі обслуговувати сучасне та багато пізніших поколінь» [20]. Сам М. Ф. Сумцов брав активну участь у засіданнях

попечительської ради лікарні, яка неодноразово обговорювала вибір місця під будівництво лікарні. Було обрано тоді ще досить віддалену частину міста – нагорний район (сьогодні – це центральна частина Харкова, вулиця Олеся Гончара, 5, неподалік від Центрального парку, між вулицями Сумська та Григорія Сковороди), що стимулювало міську владу продовжити лінію трамвая.

З 1907 по 1912 рр. комітетом зі збору коштів на будівництво нової будівлі лікарні, до якого входив та брав активну участь М. Ф. Сумцов, було зібрано 57350 карбованців. Слід зазначити, що приймалися тільки власні внески громадських організацій і громадян, а така форма поповнення фонду, як проведення благодійних концертів, лотерей, була заборонена. Діяльність комітету постійно висвітлювалась у пресі в публікаціях звітів. Закладення нової будівлі лікарні відбулася 30 серпня 1911 р.; на цьому заході виступив з промовою М. Ф. Сумцов, який знову звернув увагу громадськості на важливості створення в Харкові очної лікарні [21].

Остаточна площа земельної ділянки, яку виділило місто для будівництва очної лікарні, склала 1000 квадратних сажнів та коштувала 50000 рублів.

Проект будівлі лікарні в архітектурному стилі модерну створив на благодійній основі відомий харківський архітектор Леонід Костянтинович Тервен, що дало економію 5 тис. рублів [18]. До будівельної комісії також увійшли члени опікунської ради І. К. Грищенко та М. М. Бутов, які, за свідченням М. Ф. Сумцова, багато зробили для якісного та швидкого спорудження лікарні. Велика, стильна, красива будівля лікарні мала загальну кубатуру 1675 кубічних сажнів. Внизу, на напівпідвальному поверсі розміщувалися кухня, пральня, квартири середнього та нижчого персоналу; на першому поверсі – амбулаторія з 4 кімнат, лабораторії, кабінети проф. Л. Л. Гіршмана та старшого лікаря, контора, 2 великі загальні та 3 малі палати та ізоляційна; на другому – операційна з 4 кімнатами, 2 загальні та 5 малих палат, 2 ізоляційні та квартира старшого лікаря з 6 кімнат.

Палати виходили у світлі, просторі бічні коридори. Лікарня була обладнана централізованим водяним опаленням та центральною вентиляцією, що відповідало всім санітарним умовам того часу. У проектуванні та будівництві лікарні брав участь сам Л. Л. Гіршман, який утілював у неї найкращі західноєвропейські зразки медичних спеціалізованих установ.

Урочисте відкриття та освячення нової будівлі Харківської очної лікарні відбулося 8 квітня 1912 р., чому М. Ф. Сумцов присвятив спеціальну статтю в газеті «Южный край», у якій зазначив важливість спільної довготривалої справи громадськості Харкова щодо створення необхідної для мешканців міста нової лікувальної установи [18].

Участь М. Ф. Сумцова в організації та створенні Харківської міської очної лікарні була однією зі сторінок його активної громадської діяльності, яка завжди була спрямована на допомогу людям. У цьому, здавалося, невеликому епізоді з життя вченого проявилися всі найкращі риси його характеру – гуманізм, наполегливість, величезні організаторські здібності, вміння ставити мету та досягати її. М. Ф. Сумцов, Л. Л. Гіршман та велика Харківська громада початку ХХ ст. залишили після себе чудову та значну пам'ятку – Харківську офтальмологічну лікарню імені Л. Л. Гіршмана, яка працює на благо харків'ян до сьогодні.

Висновки. Таким чином, діяльність М. Ф. Сумцова щодо створення офтальмологічної лікарні в Харкові демонструє ефективну модель взаємодії науки, громадянського суспільства та місцевого самоврядування на початку ХХ ст. Визначальну роль у реалізації цього проєкту відіграла співпраця М. Ф. Сумцова з Л. Л. Гіршманом за підтримки міської громади. Наукова новизна дослідження полягає в комплексному висвітленні участі М. Ф. Сумцова як організатора й ініціатора медико-соціального проєкту, що розкриває його не лише як ученого, а й як активного громадського діяча. Доведено значення особистісного чинника в розвитку міської інфраструктури

та становленні спеціалізованої медичної допомоги в Харкові. Отримані результати розширюють уявлення про соціокультурні процеси в українському суспільстві початку ХХ ст. і підкреслюють евристичний потенціал біографістики як інструменту реконструкції історичного досвіду та формування культурної пам'яті.

Список використаних джерел

1. Баранов Д. Б. М. Ф. Сумцов і розвиток українського музеєзнавства в першій чверті ХХ ст. *Шості Сумцовські читання* : зб. матеріалів наук. конф., 14 квіт. 2000 р. Харків, 2000. URL: <https://museum.kh.ua/academic/publications.html?n=750> (дата звернення: 08.08.2025).
2. Бірвова О. Громадська діяльність та наукова спадщина М. Ф. Сумцова. *Грані*. 2021. Т. 24, № 9. С. 22–26. DOI: <https://doi.org/10.15421/172184>.
3. Гіршман Л. Л. Лист М. Ф. Сумцову. 18 липня 1907 р. *ЦДІАК України*. Ф. 2052. Оп. 1. Спр. 297. Арк. 1–2.
4. Єрофеева Г. М. Внесок М. Ф. Сумцова у розвиток бібліотечної справи та бібліотекознавчої думки. *Другі Сумцовські читання* : тези наук. конф., 18 квіт. 1996 р. Харків, 1996. С. 4–6.
5. Загородня А. А. Роль Миколи Сумцова у процесі становлення української соціокультурної ідентичності. Соціально-антропологічні виміри. *Перспективи та інновації науки*. Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина». 2023. № 14. С. 171–182. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-14\(32\)-171-182](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-14(32)-171-182).
6. Калашник М., Хіріна Г. Відкрита освіта: історія, традиції та сучасність. *Актуальні питання гуманітарних наук* : зб. наук. пр. Дрогобич, 2025. Вип. 88, т. 1. С. 330–342. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/88-1-47>.

7. Калашник М. П., Хіріна Г. О. Професійно-творчий тезаурус як метод біографістики. Інноваційний погляд на біографічні дослідження М. Ф. Сумцова. *Актуальні питання гуманітарних наук* : зб. наук. пр. Дрогобич, 2025. Вип. 92, т. 1. С. 55–63. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/92-1-8>.
8. Красиков М. М. Вдячний син Слобожанщини. Микола Сумцов – дослідник і громадський діяч краю. *Дослідження з етнографії та історії культури Слобідської України* : вибр. праці / упоряд. М. М. Красиков. Харків, 2008. С. 5–55.
9. Мандебура О. Микола Сумцов і проблеми соціокультурної ідентичності. Київ : ІПіЕНД, 2011. 276 с.
10. Наровлянський О. Д. Внесок М. Ф. Сумцова у розвиток освітніх екскурсій. *Двадцять восьми Сумцовські читання* : зб. матеріалів наук. конф. «Музей у глобальному світі: інновації та збереження традицій», 18 жовт. 2022 р. Харків, 2022. С. 18–24.
11. Проць Н. В. Деякі аспекти діяльності Миколи Федоровича Сумцова як гласного Харківської міської Думи. *У милому місті моєму* : іст.-краєзнав. альманах. Харків, 2017. Вип. 2. С. 132–139.
12. Рибальченко Л. Л. Учбові музеї Харкова у другій половині 19 – на початку 20 ст. *Дев'ять Сумцовські читання* : зб. матеріалів наук. конф. «Музей і сучасність», 11 квіт. 2003 р. Харків, 2004. URL: <https://museum.kh.ua/academic/publications.html?n=450> (дата звернення: 08.08.2025).
13. Романовський В. С. М. Сумцов як пам'яткознавець. *Тринадцять Сумцовські читання* : зб. матеріалів наук. конф. «Сучасний музейний заклад: проблеми вивчення, збереження та популяризації національної історико-культурної спадщини», 18 квіт. 2007 р. Харків, 2007. URL: <https://museum.kh.ua/academic/publications.html?n=191> (дата звернення: 08.08.2025).

14. Савченко Г. О. Академік М. Ф. Сумцов – теоретик та практик українського музеєзнавства. *Скарбниці національної культури* : тези доп. наук.-практ. конф. з музеєзнавства, присвяч. 40-річчю Пархомів. іст.-художнього музею (жовтень 1995 р.). Харків, 1995. С. 34–35.
15. Савченко Г. О. М. Ф. Сумцов і розвиток музейної справи в Україні. *Перші Сумцовські читання* : тези наук. конф., 17–18 квіт. 1995 р. Харків, 1995. С. 4–5.
16. Сошніков А. О. «Люди инициативы дороги во всякие времена...» : наукова діяльність та громадянська позиція М. Ф. Сумцова. *Шістнадцяті Сумцовські читання* : зб. матеріалів наук. конф., 16 квіт. 2010 р. Харків, 2010. URL: <https://museum.kh.ua/academic/publications.html?n=90> (дата звернення: 08.08.2025).
17. Сошнікова О. М. Харківський історичний музей імені М. Ф. Сумцова. 100 років визнання! *Двадцять шості Сумцовські читання* : зб. матеріалів Всеукр. наук. конф. «Музей у глобальному світі: інновації та збереження традицій», 2 груд. 2020 р. Харків, 2020. С. 3–16. URL: <https://museum.kh.ua/docs/26SumtsovConference2020.pdf> (дата звернення: 08.08.2025).
18. Сумцов Н. Ф. К торжеству освящения нового здания Городской больницы имени проф. Л. Л. Гиршмана. *Южный край*. 1912. 8 апр.
19. Сумцов Н. Ф. Да будет свет: [о необходимости открытия глаз. лечебницы в Харькове]. *Южный край*. 1907. 14 окт.
20. Сумцов Н. Ф. Закрепление полезного учреждения: [Гор. глазная больница им. Л. Л. Гиршмана]. *Южный край*. 1910. 13 февр.
21. Сумцов Н. Ф. Речь на торжестве закладки глазной больницы имени проф. Л. Л. Гиршмана. *Южный край*. 1911. 30 авг.

22. Сушко В. Академік Микола Сумцов як музейник. *Знакові постаті вітчизняної гуманітаристики в національно-культурному самоствердженні України* : зб. ст. Міжнар. наук. конф. Київ, 2017. С. 95–111.
23. Фрадкін В. До історії створення і діяльності Етнографічного музею ХІФТ. *Збірник Харківського історико-філологічного товариства. Нова серія*. Харків, 1993. Т. 1. С. 5–14.
24. Фрадкін В. З. Життя на користь України. *Микола Федорович Сумцов_(1854–1922)* : бібліогр. покажчик. Київ, 1999. С. 7–19.
25. Хіріна Г. О., Сошнікова О. М. М. Ф. Сумцов «Про збереження життя!»: традиції волонтерства та благодійності у Харкові. *Тридцять перші Сумцовські читання* : зб. матеріалів Всеукр. наук. конф. «Музей в епоху метамодерну: сучасні виклики та нові горизонти», 18 квіт. 2025 р. Харків, 2025. С. 13–19.
26. Хіріна Г. О., Сошнікова О. М. Микола Сумцов – постать в контексті часу. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія: Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки. 2024. Вип. 38. С. 145–158. DOI: <https://doi.org/10.26565/2227-6505-2024-38-14>.
27. Хіріна Г. О., Сошнікова О. М. Микола Сумцов: життя, віддане людям. До 170-річчя від дня народження. *Тридцяті Сумцовські читання* : зб. матеріалів Всеукр. наук. конф. «Музей у глобальному світі: інновації та збереження традицій», 18 квіт. 2024 р. Харків, 2024. С. 3–12.
28. Хіріна Г., Калашник М. М. Ф. Сумцов – першопроходець викладання українською мовою в Харківському Імператорському університеті. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2025. № 3. С. 273–297. DOI 10.24139/2312-5993/2025.03/272-297.
29. Шалиганова А. Сторінки діяльності академіка М. Ф. Сумцова у Харківській громадській бібліотеці (до 165-ї річниці від дня народження) *Бібліотечний форум: історія, теорія і практика*. 2019. № 4. С. 49–53.

30. Швидкий С. М. Народна медицина Слобідської України як об'єкт етнографічних досліджень. *Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences*. 2015. III (10), Iss. 64. С. 23–27. URL: https://www.academia.edu/22364607/SCIENCE_and_EDUCATION_a_NEW_DIMENSION_HUMANITIES_and_SOCIAL_SCIENCE_Issue_64 (дата звернення: 12.02.2026).

31. Bondarevska I., Dovha L. The Concept of the Baroque in the Works of Dmytro Chyzhevsky. *Journal of Ukrainian Studies*. 2007. Vol. 32, № 2. P. 1–20. URL: https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/13820/file.pdf?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 18.02.2026).

32. Kalashnyk M., Khirina G., Soshnikov A., Novikov I., Savchenko L. Transformation of the content of the category of «artist» in the modern era in philosophical and art historical discourse. *Amazonia Investiga*. 2024. Vol. 13, Iss. 79. P. 245–256. DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2024.79.07.19>.

33. Piccin M. Sztuka w służbie imperium i narodu: Casus bizantyjskich fresków w kaplicy św. Trójcy na zamku Lubelskim w świetle poglądów rosyjskich historyków (XIX – początek XX wieku). *Roczniki humanistyczne*. 2021. T. 69, № 2. S. 105–142. DOI: <https://doi.org/10.18290/rh21692-5>.

34. Plokhly S. *The Cossacks and Religion in Early Modern Ukraine*. New York : Oxford University Press Inc., 2001. 412 p. URL: http://search.nbuu.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0001757 (дата звернення: 18.03.2026).

35. Voloshenko V. Rola ukraińskiej inteligencji w przygotowaniu publikacji religijnych dla chłopstwa Ukrainy Naddnieprzańskiej: wymiar galicyjski.

Galicja Studia i materiały. 2024. Т. 10. S. 135–158. DOI:
10.15584/galisim.2024.10.7.